

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

УЛЮТІНА Олена Анатоліївна - кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0003-1982-9911>
DOI 10.32782/NP.2021.2.13

У статті аналізуються особливості нормативно-правового забезпечення використання альтернативних джерел енергії в Україні.

З'ясовується, що використання енергії, що отримується з альтернативних джерел, таких, як сонце, вітер, вода та хвилі, підтримує сталий розвиток завдяки зменшенню викидів вуглецю, що сприяє посиленню енергетичної та кліматичної безпеки багатьох країн світу. Поряд із основними законодавчими актами в багатьох країнах світу створені цілі системи законодавства з управління та стимулювання розвитку використання альтернативних джерел енергії та пов'язаних із цим заходів.

Виявлено дві основних проблеми, що стосуються подальшого розвитку альтернативних джерел енергії, серед яких: Кабінетом Міністрів України не розроблена комплексна стратегія функціонування сектору ВДЕ до 2030р. з огляду на активний розвиток водневої енергетики у світі та виклики, які пов'язані із втратою ліквідності енергоринку та зміною структури національної економіки через пандемію COVID-19; чинна законодавча база остаточно не врегулювала проблему накопичення боргів перед виробниками електроенергії із альтернативних джерел.

Зроблено висновки, що ключовими пропозиціями, що є необхідними для альтернативних джерел енергії, є: широкомасштабне встановлення системи прогнозування генерації «зеленої» електроенергії залежно від метеорологічних умов; імплементація моделі функціонування в ринку електричної енергії виробників з альтернативних джерел; зако-

нодавче врегулювання питань пов'язаних із системами накопичення електроенергії, а також розвиток електромобільності; створення необхідного законодавчого підґрунтя, норми якого будуть направлені на досягнення цілей та завдань, зазначених у національних стратегіях та планах щодо використання альтернативних джерел енергії; фінансова підтримка малозатратної відновлюваної енергетики серед власників приватних домогосподарств.

Ключові слова: енергія, джерело енергії, нормативне забезпечення, енергетика, альтернативні джерела енергії, відновлювальні джерела енергії, зелена електроенергія.

Постановка проблеми

Енергетична галузь визначає рівень розвитку економіки країни, статус держави на міжнародній арені та її привабливість як партнера.

Охорона навколишнього природного середовища є новою формою взаємодії людини та природи. Така взаємодія проявляється, перш за все, у системі певних державних чи суспільних заходів, до яких можна віднести: міжнародні, просвітницькі, адміністративно-правові, економічні чи технологічні. Такі заходи є спрямованих на цілковиту взаємодію природи та всього суспільства, відтворення та методи збереження природних ресурсів або чинних екологічних товариств для майбутніх поколінь. На сьогодні екологічні проблеми є одними із найважливіших чи навіть першочергових, що визначають

рівень благополуччя для всієї світової цивілізації, у тому числі і для України [1, с.178].

Енергетичний сектор економіки впливає на забруднення навколишнього середовища, тому розвиток альтернативної та в її контексті і відновлюваної енергетики є пріоритетом для багатьох розвинутих країн світу. Україна не стоїть осторонь цих проблем, і саме тому перед урядом постає важливе завдання, що передбачає скорочення споживання енергії шляхом застосування енергоощадних технологій та створення передумов для поступового переходу на використання відновлюваних джерел енергії.

Використання енергії, що отримується з альтернативних джерел, таких як сонце, вітер, вода та хвилі, підтримує сталий розвиток завдяки зменшенню викидів вуглецю, що сприяє посиленню енергетичної та кліматичної безпеки багатьох країн світу. Поряд із основними законодавчими актами у багатьох країнах світу створені цілі системи законодавства з управління та стимулювання розвитку використання альтернативних джерел енергії та пов'язаних із цим заходів.

Стан дослідження проблеми

Варто зауважити, що досить велика кількість науковців досліджувала і продовжує досліджувати законодавче регулювання використання альтернативних джерел енергії, а серед основних дослідників можна виділити праці: С. Кудря, М. Кузьміна, С. Майстро, М. Пипяк, О. Стоян, С.А. Свірков, В.М. Комарницький, М.М. Кузьміна, М.М. Кулик, С.В. Майстро, О.О. Прутська, О.Ю. Федик, М.В. Чіпко та інші.

Метою дослідження виступає аналіз нормативно-правового забезпечення використання альтернативних джерел енергії в Україні.

Наукова новизна дослідження

Станом на квітень 2021 року в українському законодавстві досить обширно приділено увагу нормативно-правовому забезпеченню використання альтернативних джерел енергії у зв'язку з чим виникає необхідність у певному впорядкуванні у єдину

систему, а також формування певних пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу

Для початку варто зазначити, що основи для законодавчої регламентації забезпечення використання альтернативних джерел енергії варто шукати у Протоколі про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства, підписаного у вересні 2010 р. та ратифікований Законом України від 15 грудня 2010 р. «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства». Відповідно до цього Закону з 1 лютого 2011 р. Україна стала повноправним членом Енергетичного співтовариства та взяла на себе зобов'язання щодо імплементації в національне законодавство основних актів енергетичного законодавства ЄС [2].

Таким чином, важливість розвитку нормативно-правового забезпечення використання альтернативних джерел енергії стає показником виконання взятих на себе зобов'язань щодо подальшого виходу України на Європейський простір, а також сприятиме подальшій інтеграції до членства у Європейському Союзі.

Для початку варто визначити, що собою становлять альтернативні джерела енергії і в чому їхня важливість для українського простору.

На сьогодні у законодавстві України наявні декілька термінів, які можуть виступати як синоніми відносно терміна «відновлювані джерела енергії». Так, хронологічно першим, на законодавчому рівні, було введено в правове поле України поняття «нетрадиційні та поновлювані джерела енергії» згідно з Законом України «Про енергозбереження». До нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії законодавець відніс джерела, що постійно існують або періодично з'являються в навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси [3].

У подальшому на законодавчому рівні та на підставі Закону України «Про альтернативні джерела енергії» було введено саме

поняття альтернативних джерел енергії, під яким визначено “комплексний перелік альтернативних (відновлюваних) джерел енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів” [4].

Автори словника-довідника «Екологія – охорона природи» на основі вищезгаданого поняття характеризували термін енергетика альтернативна, як отримання енергії не з традиційних її джерел (вугілля, нафта, сланці, газ), а від Сонця, з геотермальних джерел шляхом використання різниці температур, вітру чи іншим шляхом [5, с. 148].

Кузмін Д. В. пропонує поділяти альтернативні джерела енергії на дві ключові групи при класифікації джерел енергії, які пропонуємо поділити за способом видобування з них електричної енергії та технічними особливостями експлуатації енергоустановок, виділивши:

- джерела енергії, що мають ринкову вартість (комерційні);
- джерела енергії, що не мають ринкової вартості (некомерційні).

Перша група передбачає процедуру набуття права власності на джерела енергії для функціонування енергоустановки. Ця група передбачає, що перед виготовленням з енергетичних джерел електричної енергії здійснюються господарські операції з купівлі-продажу цих джерел енергії, що, автоматично передбачає набуття права власності на вказаний об’єкт прав зі сторони покупця. До комерційних джерел енергії віднесемо переважно традиційні енергоносії: природний газ, нафта, вугілля та інше.

Друга група некомерційних (відновлюваних) джерел енергії передбачає, що вони мають природне походження, які виключаються з природи і слугують для виробництва електричної енергії, яка і стає об’єктом права власності, а соціальні відносини, які виникають під час цього процесу, і регулює пра-

во, де компоненти природного походження, виключені з кругообігу природи і залучені до соціальних умов, стають, як правило, матеріальними цінностями – об’єктами права власності. До некомерційних (відновлюваних) джерел енергії віднесемо переважно відновлювані енергоносії: енергію вітру, енергію сонця та інше [6 с. 69] .

Таким чином, станом на сьогодні маємо принаймні дві групи відновлювальних (альтернативних) джерел енергії: комерційні та некомерційні.

І. А. Васильєв зазначає, що, як і для будь-якої галузі національної економіки, для забезпечення розвитку використання відновлювальних альтернативних джерел енергії необхідні чотири основні умови:

- прийняття національної стратегії у галузі відновлюваної енергетики (постановка завдання);
- прийняття відповідної законодавчої і нормативної бази (встановлення структури і правил роботи на ринку);
- підвищення прозорості та сумлінності конкуренції з боку традиційної енергетики;
- забезпечення зростання інвестицій [7, с. 7].

Щодо перших двох умов, то вони і виступають безпосереднім предметом нашого дослідження.

Щодо нормативно-правового забезпечення регулювання суспільних відносин у досліджуваній площині, то варто сказати, що воно здійснюється через систему нормативно-правових актів, що розраховані на багаторазове застосування і поширюються на певне коло осіб при наявності передбачених ними обставин. Особливе місце у такій системі зазвичай відводиться актам політико-правового характеру, котрі визначають основи державної політики, у тому числі, здійснюючи вплив на таку сферу (ту, що пов’язана у цьому випадку з відновлювальними джерелами енергії).

Варто відмітити, що при використанні відновлювальних джерел енергії варто переш за все керуватися статтею 3 Конституції України, якою передбачено, що “земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території

України, природні ресурси її континентального шельфу, виняткової (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу" [8].

Як було зазначено вище, важливе місце займають певні програмні документи, або стратегії. Так, варто, перш за все, згадати про дві основні: Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [9] та Проєкт Стратегії сталого розвитку «Україна-2030» (станом на квітень 2021 року знаходиться на розгляді Верховної Ради України) [10], що визначають основи подальшого розвитку державної політики та здійснюють вплив на формування цільових завдань з реформування енергетичної галузі.

Наступним не менш важливим нормативним актом є прийняття в рамках проведення реформи енергетичної галузі країни «Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», затвердження розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі Стратегія). Стратегія визначила основні проблемні місця української економіки. Було зазначено про застаріле стереотипне мислення в межах української держави та суспільства, яке діє за інерцією стереотипів наявності надлишку традиційних енергоресурсів. Щодо відновлюваної енергетики Стратегія вважає перспективними дії, пов'язані зі зниженням енергоемності економіки та диверсифікацією джерел і шляхів постачання енергоресурсів. Україна визначила, що для власних потреб необхідні різноманітні джерела енергії, у тому числі й збільшення частки відновлюваної енергетики до 20 % у валовому кінцевому енергоспоживанні. Стратегія вказує на перспективність зростання виробництва електроенергії на базі відновлюваних джерел енергії на основі твердої біомаси і біогазу та енергії сонця та вітру [11].

Щодо основного законодавчого акту, що був згаданий вище, то його норми визначають засоби здійснення державного регулювання у галузі відновлюваної енергетики, а саме: розроблення, затвердження та впровадження норм, правил і стандартів виробництва, передачі, транспортування, постачання, зберігання і споживання енер-

гії, виробленої з альтернативних джерел; нагляду та контролю за безпечним виконанням робіт на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, безпечною експлуатацією енергогенеруючого обладнання та за режимами передачі і споживання енергії; нагляду та контролю за додержанням вимог технічної експлуатації на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, технічної експлуатації енергетичного обладнання об'єктів, підключених до об'єднаної енергетичної системи України; встановлення тарифів на електричну енергію, вироблену на об'єктах альтернативної енергетики, а також на теплову енергію, видобуту з альтернативних джерел; всебічного заохочення і підтримки науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських робіт, діяльності винахідників і раціоналізаторів, спрямованих на розвиток виробництва та використання альтернативних джерел енергії тощо [4].

Незважаючи на те, що Україна демонструє позитивну динаміку у розвитку відновлюваної енергетики, вітчизняні темпи збільшення обсягів використання відновлювальних джерел енергії доволі повільні, через що зазначені у Національному плані показники вбачаються неосяжними до 2025 року. Індикативні цілі, що містяться в Енергетичній стратегії, більше відповідають сучасним реаліям відновлюваної енергетики в Україні.

Так, за даними Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України (далі – Держенергоефективності) щодо потужності та обсягів виробництва електроенергії об'єктами відновлюваної електроенергетики (станом на 1 січня 2021 року) в Україні працює 881 об'єкт відновлюваної електроенергетики (без урахування окупованої території АР Крим) загальною потужністю 1,11 ГВт. Таким чином, частка екологічно-чистої енергії в загальному енергобалансі на початку 2021 року становила 11,4% [12].

У липні 2020 р. Президент України підписав Закон № 810-ІХ, що повинен стати суттєвим кроком для вирішення проблемних питань енергоринку, зокрема в частині налагодження розрахунків із виробниками

«зеленої» електроенергії [13]. У той же час, у грудні 2020 р. ліквідність ринку електроенергії продовжує бути на критично низькому рівні, зокрема такій ситуації сприяють цінові маніпуляції.

І тому на сьогодні існують такі дві основні проблеми щодо подальшого утвердження відновлювальних (альтернативних) джерел енергії:

- Кабінетом Міністрів України не розроблена комплексна стратегія функціонування сектору ВДЕ до 2030р. з огляду на активний розвиток водневої енергетики у світі та виклики, які пов'язані із втратою ліквідності енергоринку та зміною структури національної економіки через пандемію COVID-19;

- Чинна законодавча база остаточно не врегулювала проблему накопичення боргів перед виробниками електроенергії з альтернативних джерел.

М.М. Кузьміна пропонує впроваджувати об'єкти «зеленої» енергетики в інфраструктуру міста, наприклад розташувати на дахах об'єкти малої енергетики (сонячні панелі, вітряки), зробивши пріоритетними механізм запровадження об'єктів відновлюваної енергетики в місті, наприклад, внести ці об'єкти у список таких, для яких не потрібні містобудівельні дозволи [14, с. 117].

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, хотілося б підкреслити безумовну важливість подальшого розвитку нормативно-правового регулювання альтернативних джерел енергії, адже саме завдяки повноцінному переходу на альтернативні джерела енергії ми збережемо планету ще на багато тисячоліть.

Щодо ключових пропозицій, що є необхідними для альтернативних джерел енергії, можливо виділити такі:

- широкомасштабне встановлення системи прогнозування генерації «зеленої» електроенергії залежно від метеорологічних умов;

- імплементація моделі функціонування в ринку електричної енергії виробників з альтернативних джерел;

- законодавче врегулювання питань пов'язаних із системами накопичення елек-

троенергії, а також розвиток електромобільності;

- створення необхідного законодавчого підґрунтя, норми якого будуть направлені на досягнення цілей та завдань, зазначених у національних стратегіях та планах щодо використання альтернативних джерел енергії;

- фінансова підтримка малозатратної відновлюваної енергетики серед власників приватних домогосподарств.

Література

1. ENVIRONMENTAL PROTECTION UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MAIN FEATURES. Artemenko, O., V. Honcharuk, L. Yu; Kachur, V. O. Lytvyn, N. A. Dec 2019 in Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan DOI: 10.32014/2019.2518-1467.160 (дата звернення 01.04.2021 р.)

2. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства: закон України від 15.12.2010 р. № 2787-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text> (дата звернення 01.04.2021 р.)

3. Про енергозбереження: Закон України від 23.07.1994 р. № 74/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/74/94-вр>. (дата звернення 01.04.2021 р.)

4. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 р. № 555-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15>

5. Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. Київ: Т-во «Знання». КОО. 2002. 550 с.

6. Кузьмін Д.В., Іващенко М.М. Правові засади використання відновлюваних джерел енергії приватними домогосподарствами на території України. Право і суспільство. 2019. № 2. частина № 1. С 67-77. URL: http://www.pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2019/2_2019/part_1/13.pdf . (дата звернення 01.04.2021 р.)

7. Васильев И. А., Королева Т. С., Рома - нюк Б. Д., Корныльева Ю. А., Шинкевич С. В., Захаров Г. В., Васильев О. И. Зарубежный опыт стимулирования использования возобновляемых древесных источников энергии. Труды Санкт-петербургского научно-исследовательского института лесного хозяйства. 21 с.

8. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 01.04.2021 р.)

9. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020»: затв. Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення 01.04.2021 р.)

10. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: проект Закону України від 28.02.2019 р. № 9015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ХН6УF00А> (дата звернення 01.04.2021 р.)

11. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. №. 605-р. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085 (дата звернення 01.04.2021 р.)

12. Орієнтири розвитку альтернативної енергетики України до 2030 р. Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/statii/oriientyry-rozvytku-alternatyvnoi-energetyky-ukrainy-do-2030r> (дата звернення 01.04.2021 р.)

13. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії: закон України від 21.07.2020 р. № 810-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810-20#Text> (дата звернення 01.04.2021 р.)

14. Кузьміна М.М. Проблеми створення об'єктів відновлювальної енергетики. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 115-118.

SUMMARY

The article analyzes the features of regulatory and legal support for the use of alternative energy sources in Ukraine.

It turns out that the use of energy from alternative sources, such as the sun, wind, water and waves, supports sustainable development by reducing carbon emissions, which contributes to strengthening the energy and climate security of many countries. In addition to the main legislation, many countries around the world have established entire systems of legislation to manage and promote the use of alternative energy sources and related activities.

Two main problems related to the further development of alternative energy sources have been identified, including: The Cabinet of Ministers of Ukraine has not developed a comprehensive strategy for the functioning of the RES sector until 2030, given the active development of hydrogen energy in the world and the challenges associated with the loss of liquidity in the energy market and the change in the structure of the national economy through the COVID-19 pandemic; the existing legal framework has not finally settled the problem of accumulating debts to electricity producers from alternative sources.

It is concluded that the key proposals that are necessary for alternative energy sources are: large-scale installation of a system for forecasting the generation of "green" electricity depending on meteorological conditions; implementation of the model of functioning in the electricity market of producers from alternative sources; legislative regulation of issues related to electricity storage systems, as well as the development of electric mobility; creation of the necessary legislative basis, the norms of which will be aimed at achieving the goals and objectives specified in the national strategies and plans for the use of alternative energy sources; financial support for low-cost renewable energy among private household owners.

Key words: energy, energy source, normative provision, energy, alternative energy sources, renewable energy sources, green electricity.